

КОДИФІКАЦІЯ КИТАЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СЛОВНИКАХ

Стаття присвячена аналізу репрезентації китайських лексичних запозичень у словниках іношомовних слів російської та української мов, що дає можливість зробити висновки про сталість динаміки зростання кількості китайських запозичень як в українській, так і російській мові. Розглядаються процеси входження китайських слів у словниковий склад російської та української мов. Визначено чинники, які впливають на ці процеси, подано характеристику особливостей адаптації китаїзмів на різних мовних рівнях.

Ключові слова: *китайська, російська та українська мови, запозичення, словник, словниковий склад, лексикографія.*

Словниковий склад будь-якої мови поповнюється кожного дня. Зі збільшенням потоку інформації, особливо із іношомовних джерел, збільшується кількість запозичених слів, і мова повинна реагувати на потреби сучасності, активно включаючи у свій словниковий склад нові поняття. Методом фіксації функціонування слів у мові є словники, важливість яких важко недооцінити.

Словники відіграють вагому роль у житті будь-якої людини.

До основних функцій словників відносять такі:

- *Інформативна* (через слово словник передає знання найкоротшим шляхом).
- *Нормативна* (фіксуючи знання й уживання слова, словник сприяє вдосконаленню, уніфікації мови, подають норми слововживання).
- *Освітня* (подаючи норми слововживання, словник підвищує мовну культуру суспільства).

До особливого типу належать словники іношомовних слів, які фіксують процес входження нових лексем у словниковий склад мови у діяхронії. Входження китайської лексики у словниковий склад української та російської мов почалася досить давно, але в різні історичні періоди ми спостерігаємо різну кількість китайських

лексичних запозичень в українських і російських словниках іншомовних слів.

Більшість словників, які ми проаналізували, були укладені в роки незалежності України. Кількість китайських запозичень у цих словниках порівняно велика – від 10 до 45 лексичних одиниць. Цікаво те, що найбільша кількість китайських запозичень спостерігається у найдавнішому словнику 1955 року (Словник чужомовних слів : Репринт з 2-го переробленого видання 1955 р./ укл. І. Бойків та ін.). Перше видання цього словника було у 1933 році, у той час ще не існувало піньїну як офіційної транскрипційної системи для китайської мови засобами латинської абетки, і судячи з усього, джерелом запозичення деяких слів служили діалектні форми китайської мови або ж процес запозичення відбувався опосередковано з письмових англійських джерел. На користь цієї тези свідчить те, що ці запозичення записані таким чином, ніби вони транскрибовані з китайських запозичень, які були записані за допомогою транскрипційної системи Уейда-Джайлза (威妥玛拼音 Wēituoma pīnyīn або 韦氏拼音 wéishì pīnyīn) або французької транскрипційної системи EFEO. Розглянемо найхарактерніші особливості обох систем.

Система Уейда-Джайлза – це система романізації китайської мови, яка була широко розповсюджена у країнах Заходу перед уведенням китайської системи піньїнь. Ця система була розроблена англійським дипломатом і лінгвістом Томасом Уейдом у другій половині XIX століття. Уперше вона була представлена вченим у книзі "Hsin Ching Lu, or Book of Experiments" і отримала закінчений вигляд у навчальному посібнику "語言自邇集 Yü-yen tzu-erh chi: a progressive course designed to assist the student of colloquial Chinese", що вийшов друком у Лондоні у 1867 році. Вона отримала широке розповсюдження після виходу у 1892 році китайсько-англійського словника відомого британського лінгвіста і дослідника Китаю Герберта Джайлза "A Chinese-English Dictionary" [Giles H. A., 5] і прийшла на зміну більш ранній системі, яка була створена на базі нанькінського діалекту. Г. Джайлз частково модифікував і пристосував цю систему до пекінського діалекту. Порівняно з тією ранньою системою, він, у першу чергу, спростив усі склади, які починалися на ng-, деякі склади були взагалі виключені. Характерними особливостями цієї транскрипції вважаються використання апострофа після букв k, p, t і буквосполучень ch, ts

для передачі придихових глухих приголосних (k', p', t \ ch', ts'), а також використання діакритичних знаків над голосними [Wade T. F., 15]. Тон було прийнято позначати маленькими цифрами після складів. Велика кількість діакритичних знаків цієї транскрипції, спрямованість на транскрибування звучання окремих складів, через що не завжди чітко визначається складовий поділ під час написання разом, є головними недоліками цієї системи. Крім того, у періодичних виданнях, у засобах масової інформації діакритичні знаки, зокрема апостроф, зазвичай опускаються, тони також не передаються, через це з'являються неоднозначні написання. Останні зміни у цю систему були внесені у 1912 році [Wade T. F., 8]. Цікавим є той факт, що саме ця система залишається де-факто системою передачі власних імен на Тайвані.

Французька система – система EFEO – була створена Серафином Куврером у 1902 році. Він працював у Французькому інституті Далекого Сходу, який був започаткований у 1898 році і функціонував на теренах тодішнього Індокитаю. Серед особливостей цієї системи, які наразі нас цікавлять, варто назвати передачу початкових напівдзвінких приголосних (у Китайському фонетичному алфавіті (далі – КФА) b-, d-, g-, j-) літерами для глухих (p-, t-, k-, k-/ ks-) і придихових (у КФА p-, t-, k-, q-), а також літерами для глухих із додаванням знака придишу у вигляді апострофа – p', t-, k', k'-/ ts' [Couvreur S., 10].

Наведемо приклади деяких запозичень, які зафіксовані у цьому словнику і мають явні ознаки того, що запозичення відбувалося через транскрипційні системи, що використовують латинську абетку:

Кін – міра ваги 604, 5 гр. Наразі це запозичення виглядає як цзінь -斤 [jīn], а автори словника зустрічали це запозичення, написане транскрипційними системами Уейда-Джайлза чи EFEO, адже саме вони використовують глухий k на позначення дзвінкого j (КФА), або ж це запозичення прийшло в українську мову з кантонського діалекту.

Дехто може заперечити це твердження і сказати, що, можливо, ця лексема була запозичена безпосередньо з китайської мови ще 400 років тому, коли у північних діалектах ще не відбулося зрушення приголосних, але ми вважаємо, що це є малоймовірним, адже немає ніяких письмових згадок про прямі контакти українців з китайцями у період до XVI ст., унаслідок яких це слово могло увійти в українську мову шляхом усної передачі.

Така сама ситуація зі словом *кінг* – 1) Священна книга, що містить у собі науку Конфуція. Можна припустити, що мається на увазі 经 [jīng] – канон, і це слово було запозичене або з кантонського діалекту, або автори словника зустрічали це запозичення у написанні транскрипційними системами Уейда-Джайлза чи EFEO. Цей елемент часто входить до складу назв китайських канонічних текстів, на кшталт У-Цзін (五经, wǔjīng п'ятикнижжя) – п'ять книг конфуціанського канону, або 易经 yìjīng – *Книга перемін* – китайський філософсько-окультурний трактат епохи династії Чжоу.

У цьому ж словнику зустрічаємо Ші-кінг, тобто 诗经 Shījīng Ши Цзін пам'ятка китайської літератури XII–VI століть до н. е., яка містить 305 поетичних творів, створених у різних царствах Стародавнього Китаю, і також Шу-кінг, тобто Шу Цзін (书经) – Книга записаних переказів – епічний твір, що викладає ритмічною прозою легенди про освіту китайського народу і його стародавню історію.

Крім того, слово *кінг* у цьому словнику має й інше значення. Це музичний інструмент з бляшок різної довжини, об які б'ють молотком. Припустимо, мається на увазі музичний інструмент, що має вигляд гонгу – сучасний чжен – 钲 zhēng. Проте в англомовних джерелах це запозичення зберегло свою ранню форму jīng, тому, напевне, і було у такому вигляді запозичене в українську мову.

Ко – міра об'єму 0.1031 л. Імовірно, мається на увазі ге – г'є 合, міра об'єму, що дорівнює приблизно 100 мл.

Тао – тобто дао. Можливо, автори словника зустрічали це запозичення написанні транскрипційними системами Уейда-Джайлза чи EFEO, адже саме вони використовують глухий t на позначення дзвінкого d (КФА). Така ж саме ситуація і з лексемою *таосизм*, тобто даосизм і таоде – визнавці релігії даосизму, тобто даоде. Крім того, зустрічаємо запозичення *таотай* – правитель провінції. Мабуть, даотай (дослівно – стовп закону), це посадова особа в імператорському Китаї. Схожий випадок – і лексема *тонг* – схід, східний бік, мається на увазі дун – 东 [dōng] – схід.

Тцунг-лі-ямен – міністерство закордонних справ у Китаї. Може, це комбінація двох термінів: ямень – 衙门 yámén – *це резиденція чиновника та його помічників у дореволюційному Китаї*, та цзунлі – 总理 [zǒnglǐ] –

прем'єр-міністр. Проте в дореволюційному Китаї цей термін мав інше значення. Він був скороченням довшої назви – *总理各国事务衙门* – *цзунлі гего шлу ямень*, що і виконував функції Міністерства закордонних справ у період пізньої Цін. На нашу думку, цей термін увійшов у тогочасну українську мову саме у такому вигляді через те, що був запозичений в українську мову не напряму з китайської, а через англломовні джерела. На користь цього твердження ми можемо навести транскрипцію цього слова засобами транскрипційної системи Уейда-Джайлза – Tsungli Yamen.

Дуже цікавим прикладом є лексема *тунгуї* – Китай, китаєць. Ми припускаємо, що мається на увазі китайська назва Китаю – 中国 [zhōngguó] Чжунго, проте це запозичення неможливо співвіднести з жодною відомою нам транскрипційною системою, тому ми вважаємо, що це запозичення увійшло до складу тогочасної української мови в усній формі і було записане на слух.

Таким чином, на початку ХХ століття китайські слова входили до складу української мови або опосередковано через письмо (тобто через англійські транскрипційні системи, зокрема, найбільш розповсюджену на той час систему Уейда-Джайлза або EFEO), або через усні запозичення у китайців, що володіли літературною вимовою, чи носіїв діалектів.

Щодо російської мови і процесу входження слів китайського походження до словникового складу російської мови, то варто зазначити, що кількість китайських запозичень у російських словниках іншомовних слів є досить сталою впродовж останнього століття – від 28 до 33. Лише у кінці ХХ – на початку ХХІ століть їхня кількість поступово помітно збільшується. Зі збільшенням потоку інформації з Китаю і про Китай у російську мову входять такі поняття, як фен-шуй, кунг-фу, ушу тощо. Навіть на сучасному етапі не завжди слова китайського походження входять до складу російської мови за правилами ТРТ (Традиційної російської транскрипції). Традиційна російська транскрипція, або Транскрипційна система Палладія, – це загальноприйнята система транскрибування китайських мовних елементів російською мовою. Вона створена відомим китаїстом Микитою Яковичем Мічуріним у 1839 році і була використана у словнику "Полный китайско-русский словарь", авторами якого були арх. Палладій (Петро Іванович Кафаров) і Павло Степанович Попов. Словник вийшов

друком у Пекіні у 1888 році. Певні зміни до цієї системи вніс Є. Д. Поліванов у 1928 році, а І. М. Ошанін використав її у словнику "Китайско-русский словарь". Отже, ця система, отримавши певні зміни, функціонує і сьогодні. Наразі це єдина система транскрибування китайської мови за допомогою кирилиці, яка є офіційно прийнятою на державному рівні. Її особливостями є:

1) кінцеві складові приголосні -ng і -n у транскрипції Палладія відповідно передаються за допомогою -н (shang – шан, sang – сан) і -нь (san – сань, wan – вань);

2) якщо два сусідніх склади одного слова закінчуються на -н, а наступний починається на голосну, то на межі складів ставиться твердий знак, що виконує складорозділну функцію (chang'an – Чан'ань);

3) склад hui (в КФА) записується як "хуэй", що дозволяє уникнути не благозвучності російською мовою. У топонімах цей склад зазвичай записується як хой (Anhui – Аньхой) [Архим. Палладий, 5–8].

Як бачимо, така лексема, як *фен-шуй* входить до складу російської мови не за правилами ТРТ, оскільки за правилами ТРТ між двома складами не мав би стояти дефіс. Крім того, лексема *фен-шуй* навіть увійшла у такі сталі словосполучення як "зробити щось по фен-шую" в українській мові та "делать что-то по фен-шую" у російській мові, проте сама лексема не входить до реєстру більшості сучасних словників. Лексема *кунг-фу* входить у склад російської мови ще менш відповідно до правил ТРТ. Зазвичай назви бойових мистецтв та їх елементів запозичуються безпосередньо з китайської мови, але існують певні винятки. Наприклад, в україно- та російськомовних текстах ми часто зустрічаємо термін *кунгфу* (або *кунг-фу* чи *кунг фу*) 功夫 gōngfu – китайський термін, який у сучасному значенні використовується за межами Китаю для позначення китайського бойового мистецтва. Крім того, що в українській мові важко відслідкувати його нормативне написання, різні словники пропонують і кунгфу, і кунг-фу і кунг фу, до того ж саме тому ми можемо чітко говорити про непрямий шлях цього запозичення як в українську, так і в російську мову. Таке написання могло виникнути лише шляхом запозичення із письмових, очевидно, англомовних джерел, оскільки ні в давно існуючій традиційній російській транскрипції, ні у недавно створеній українській транскрипції ми не зустрічаємо використання літери *г* для позначення твердості кінцевого

приголосного *н*. Подібне використання ми знаходимо у пін'їні або у транскрипційній системі Уейда-Джайлза. Якщо записати склад пін'їнем чи засобами транскрипційної системи Уейда-Джайлза, то ми бачимо наступне: Пін'їнь: gōngfū – ТС Уейда-Джайлза: kungfu.

Дивлячись на це написання, ми цілком правомірно можемо припустити, що термін *кунгфу* був запозичений із англomовних джерел, автори яких використовували транскрипційну систему Уейда-Джайлза, звідки й взялося таке написання, оскільки якщо скористуватися традиційною російською транскрипцією чи українською транскрипцією, то отримаємо гунфу (рос.) і гунфу (укр.), що аж ніяк не співпадає із тим написанням, що увійшло до вжитку носіїв української та російської мов.

Цікавим випадком також є запозичення лексеми *ці* (气 qì) – фундаментальний принцип, частина, що формує будь-яке живе створіння та цигун (气功 qìgōng) – стародавнє китайське мистецтво саморегуляції енергії ці. Зазвичай в українській мові використовується неправильне з точки зору української транскрипційної системи китайської мови написання *ци* та *цигун*, що абсолютно не передає оригінального звучання [Кірносова Н. А., 43]. Таке написання з'явилося внаслідок сліпого калькування з російської, у якій написання "ци" та "цигун" є абсолютно нормативним з точки зору традиційної російської транскрипції, але українською мовою літера *и* та літера *г* читаються зовсім не так, як в російській, тому і з'явилося таке "неправильне" написання. На відміну від запозичення лексеми *кунгфу*, яке увійшло в українську мову вже досить давно, то запозичення *ці* та *цигун* не так давно увійшло в українську мову, тому, на нашу думку, варто всіляко популяризувати коректне написання з метою повного його входження в українську мову і замінити некоректне.

Отже, процес входження та функціонування китайських слів у словниковий склад російської й української мов обумовлене багатьма чинниками. Беззаперечним є той факт, що ці слова входили і входять у російську й українську мови під впливом іншомовних джерел. Для російської мови вже створена Традиційна російська транскрипція, яка визначає певні норми і правила входження китайської лексики у російську мову. Визначення правил транскрипції полегшує такий процес. Необхідність створення української транскрипції є надзвичайно актуальною,

оскільки така транскрипційна система могла б значно полегшити й унормувати процес запозичення. Лінгвістична наука повинна вчасно реагувати на потреби сьогодення, і ми вважаємо, що питання створення української транскрипції викликане реальними вимогами сьогочасного глобалізованого світу.

Дослідження запозиченої лексики китайського походження, яка вже функціонує у словниковому складі української мови, є одним з етапів створення такої системи. Процес входження лексики китайського походження в українську мову варто окреслити певними правилами. Зрозуміло, що ті слова, які функціонують у мові вже давно, не підлягають коректурі, проте, на нашу думку, лінгвісти повинні контролювати процес адаптації слів, які лише зараз входять в українську мову, часто через сліпе калькування з російської. Українська мова володіє достатнім фонетичним потенціалом, щоб запозичення на кшталт "цигун" мали більш схожу на оригінал фонетичну форму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Архим. Палладий* Китайско-русский словарь / архим. Палладий, Н. С. Попов. – Пекин: Типография Тун-Вэн-Гуань, 1888 г. – 640 с.
2. *Кірносова Н. А.* Засади транскрибування китайської лексики українською мовою // Сходознавство. – 2009. – № 45–46. – С. 38–57.
3. *Couvreux S.* Langue mandarine: Guide de la conversation français-anglais-chinois, contenant un vocabulaire et des dialogues familiaires. – Charleston : BiblioBazaar, 2010. – 306 p.
4. *Giles H.* A Chinese-English Dictionary. – Shanghai: American Presbyterian Mission Press, 1912. – 150 p.
5. *Wade T. F.* The Hsin Ching Lu, or Book of Experiments. – Hong Kong : The Presbyterian Press, 1859. – 284 p.
6. *Wade T. F.* Wen-chien tzu-erh chi: a series of papers selected as specimens of documentary Chinese, designed to assist students of the language. – London : Trübner, 1867. – 760 p.

Стаття надійшла до редакції 21.04.13

Несина И., асп.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОДИФИКАЦИЯ КИТАЙСКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В СЛОВАРЯХ

Статья посвящена анализу репрезентации китайских лексических заимствований в словарях иностранных слов русского и украинского

языка, который дал возможность сделать выводы о динамике повышения количества китайских заимствований как в украинском, так и в русском языках. Рассматриваются процессы вхождения китайских слов в словарный запас русского и украинского языков. Определены факторы, которые влияют на эти процессы, подана характеристика особенностей адаптации китаизмов на разных языковых уровнях.

Ключевые слова: китайский, русский и украинский язык, заимствования, словарь, словарный запас, лексикография.

Nesyra I., postgraduate student
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CODIFICATION OF CHINESE BORROWINGS IN DICTIONARIES

The topic of the article is codification of the Chinese borrowings presented in Russian and Ukrainian dictionaries of loanwords, which gave the opportunity to analyze the dynamic increase of number of Chinese borrowings in the Ukrainian and Russian languages. The process of borrowing of Chinese words by the Russian and Ukrainian languages is characterized. The factors which influence this process are defined and the peculiarities of Chinese loanwords' adaptation on different language levels are given.

Key words: Chinese, Russian and Ukrainian language, borrowings, dictionary, vocabulary, lexicography.

УДК811.581'367.628:316.772.2

Нестеренко О., викл.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

КОМУНІКАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ВИГУКІВ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття розкриває проблеми використання вигуків сучасної китайської мови у процесі комунікації. Проаналізовано роль цих лексичних одиниць на різних рівнях мовленнєвого акту.

Ключові слова: вигук сучасної китайської мови, комунікація, мовленнєвий акт, контекст, діалог.